

Atıf/ Citation

Saipova, Saida. "Tevrat, İnciller ve Kur'ân'da H-S-B Kökünün Semantik Açından İncelenmesi." *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi*, no. 4 (Yaz 2019): 55-75.

TEVRAT, İNCİLLER VE KUR'ÂN'DA H-S-B KÖKÜNÜN SEMANTİK AÇIDAN İNCELENMESİ ¹

Saida SAIPOVA

Dr., Serbest Tercüman, (BA: İlahiyat Fakültesi; YL ve Doktora: Tefsir Bilim Dalı Program)

Dr., Freelance Translator, (BA: Faculty of Divinity; MA and PhD Tafsir (Qur'anic Exegesis) Science Program)

<https://orcid.org/0000-0003-1276-2320>

<saipovasaida@gmail.com>

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 25.10.2018, Kabul Tarihi: 30.12.2019

Öz: Tevrat, İnciller ve Kur'ân'da H-S-B Kökünün Semantik Açından İncelenmesi başlıklı araştırmamızın konusu, hesap kavramının türediği "hsb" kökünün, vahiy geleneğinde taşıdığı anlamların art zamanlı (diachronic) semantik metot ile incelemesidir. Araştırmamız, "hsb" kökünün vahiy geleneğinde ilk kez incelenmiş olması bakımından özgündür. "Hsb" kökü, Tevrat, İncil ve Kur'ân'da ortak kullanılan bir köktür. Tevrat, İncil ve Kur'ân Samî dil ailesine mensup dillerle (İbranice, Süryanice ve Arapça) yazılmış Kutsal Kitaplardır. Her üç kutsal kitabın aynı dil sınıfına ait dillerle yazılmış olması, ortak kavram ve kelimeleri bünyelerinde bulundurmaları ihtimal ve imkânını da birlikte getirmektedir. Art zamanlı semantik metot ile "hsb" kökünün incelemesini yapmak, her şeyden önce karşılaştırmalı bir metodu kullanmamızı gerekli kılmıştır. Amacımız Tevrat, İncil ve Kur'ân'da "hsb" kökünün kök anlamlarına inmek, analizlerde bulunmak ve ortaya çıkan sonuçların karşılaştırmasını üç kutsal kitap çerçevesinde yapmaktır. Tezimiz tefsir alanında semantik yöntemi uygulamaya çalışmakla sınırlı kalmayıp, üç büyük dinin temel kavramlarından birini incelemek suretiyle tespitler yapmak ve böylece mütevazı bir akademik katkıyı ortaya koymamızı sağlamaktır. "Hsb" kökünün akademik alanda kapsamlı bir şekilde çalışılmamış olması bu kökün ele alınması ihtiyacını doğurmuştur. Çünkü "hsb" kökü her üç Kitap'ta sıklıkla karşılaştığımız bir köktür.

Anahtar Kelimeler: Tevrat, İncil, Kur'ân, "Hsb" Kökü,

¹ Bu makale 2017 yılında Ankara Üniversitesi'nde Halis ALBAYRAK danışmanlığında hazırlanan ve savunulan "Tevrat, İnciller ve Kur'ân'da H-S-B Kökünün Semantik Açından İncelenmesi" [The Semantic Study of the Root H-S-B in the Old Testament, New Testament, and the Quran] başlıklı yayınlanmamış doktora tezinin özetidir. Bu makale *İkinci Uluslararası İsrail ve Yahudilik Çalışmaları Konferansı 2017*'de (Bandırma, 16-17 Aralık 2017) sunulmuş ve *Bildiri ve Öz Kitabı*'nda özü yayınlanmış çalışmanın genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

THE SEMANTIC STUDY OF THE ROOT H-S-B IN THE OLD TESTAMENT, NEW TESTAMENT, AND THE QUR'AN

Abstract: The purpose of our research titled The Semantic Study of the Root H-S-B in the Old Testament, New Testament, and the Qur'an is to examine the root hsb, which is the basis of the word account, in the Semitic tradition with the diachronic semantic method. Our research is unique because the root "hsb" has been studied in Semitic tradition for the first time. "Hsb" is a common root in the Old and New Testament, and the Qur'an. The Old and New Testament, and the Qur'an were written in Semitic languages (Hebrew, Syriac, and Arabic). The fact that all three sacred books are written in the same language class, brings together possibilities to keep common concepts and words in their own structures. We have used a comparative method as well as a diachronic semantic method to examine the root "hsb." Our purpose is to descend into the root meanings of "hsb" root in the Old and New Testament, and the Qur'an, to make analyzes and to compare the results with three holy books. Our thesis is not limited with trying to apply the semantic method in the field of Tafsir (Qur'anic exegesis), but it purposes to make determinations by examining one of the basic concepts of the three great religions and thus to present a modest academic contribution. The fact that "hsb" root was not studied extensively in the academic field, this root has caused the need to be addressed. Because "hsb" is a root that we often encounter in all three sacred Books.

Keywords: Old Testament, New Testament, Qur'an, The Root "Hsb",

Giriş

Semantik metot metnin dil yönünden incelenmesinde başvurulan bir metottur. Art zamanlı semantik metot, kelime ve kavramların ilk anlamlarının belirlenmesinde ve kavram kargaşasının önlenmesinde ilk başvurulacak metotlardan biridir. Çünkü bu metot ile dilin zaman içinde geçirdiği değişiklikleri incelemek mümkündür.² XIX. yüzyılın ortalarına doğru bilim dünyasında ortaya çıkan ve aynı yüzyılın sonlarına doğru gelişen semantik, dilin doğrudan anlam boyutunu ele almaktadır.³ Semantik, dilbilimin bir dalıdır.⁴ Semantik, sadece kelimenin anlamını oluşturan kök manaya inmek değil, aynı zamanda onun bu kök anlamından hareketle tarih boyunca kazandığı anlamların bir analizini yapmak ve gerek bu anlamların ve gerekse türevlerin içinde ilk (kök) mananın olup olmadığına bakmaktır.⁵

² Salih Akdemir, *Son Çağrı Kur'ân*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2004, p. XI.

³ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 30.

⁴ Chierchia Gennaro, *Meaning And Grammar: An Introduction to Semantics*, MIT Press Cambridge, Mass 1990, s. 1.

⁵ Mehmet Soysaldı, *Kur'ân'ı Anlama Metodolojisi*, Fecr Yay., Ankara 2001, s. 35.

Tevrat, İnciller ve Kur'ân'da H-S-B Kökünün Semantik Açısından İncelenmesi başlıklı araştırmamızın konusu, hesap kavramının türediği “hsb” kökünün, vahiy geleneğinde taşıdığı anlamların art zamanlı (diachronic) metot ile incelemesidir. “Hsb” kökü, Tevrat, İncil ve Kur'ân'da ortak kullanılan bir köktür. Nitekim, Charles C. Torrey (ö. 1956) *The Commercial-Theological Terms in the Koran (Kur'ân'da Ticarî Teolojik Kavramlar)* adlı doktora tezinde “hsb” kökü üzerinde inceleme yapmıştır. Torrey, Kur'ân'ın teolojik terminolojisinin ticarî bağlamdaki konuları içerdiğini ileri sürmüştür.⁶ Örneğin, “Kur'ân'ı okuyan her insan “hesap” kavramı ile mutlaka karşılaşacaktır.”⁷ Arap Dili ve Edebiyatı uzmanı, Rus Müsteşrik İgnatij Julianovic Krackovskij, Kur'ân üzerine hazırladığı çalışmalarının birinde, Rahman sûresi 5. âyetle ilgili yorum yaparken بِحُسْبَانٍ (bihusbân) kelimesini يَحْسِبَانٍ (yahsebân) şeklinde okumak istemiştir. Çünkü kelimenin يَحْسِبَانٍ (yahsebân) şeklinde okunduğu zaman kendinden bir sonraki cümlede yer alan يسجدان (yescudân) kelimesi ile bağlam kurabileceğini düşünmüştür.⁸ “Hsb” kökünü inceleme konusu yapan bir başka Batılı araştırmacı ise Louis Gardet (1905-1986) 'tir. Gardet, *Encyclopaedia of Islam* maddesinde “hisâb” kavramı ile ilgili aşağıdaki açıklamaları yazıyor: “Allah'a hesap vermek anlamında “hesap.” Her ne kadar Kur'ân'da “hesap” kavramı “hesaplamak” anlamında kullanılmış olsa da bu kavramın en çok Allah'ın Âhiret Gününde insanı hesaba çekmesi, şeklinde geçtiğini söyleyebiliriz. “Yevmü'l-hisab” hesapların sorulduğu gündür, onun eş anlamı ise “Yevmiddîn”dir. Eskatolojik olarak “hesap” Allah'a kulları tarafından verilen hesaptır. Allah herkesi ayrı-ayrı hesaba çekecektir. Özellikle de inançsız kişileri.”⁹ İslâm literatüründe “hsb” kökü ile ilgili aşağıdaki bilgilere yer verilmiştir: “Hesap (الحساب) mükellef insanların dünyadaki inanç ve davranışlarından dolayı âhirette hesaba çekilmeleri anlamında bir terim. Sözlükte “saymak, hesap etmek”, ayrıca mufâale babından olmak üzere “hesaba çekmek” mânasında masdar olan “hesap (hisâb) ” kelimesi “sayma, sayım” anlamında isim şeklinde de kullanılır. Terim olarak insanların hesaba çekilecekleri âhiret safhalarından birini ifade eder. Kur'ân-ı Kerîm'de terim niteliğinde olmak üzere hesap kavramı fiil ve ism-i fâil şeklinde geçtikten başka hesap kelimesi yer aldığı kırka yakın âyetin çoğunda yine terim anlamında kullanılmıştır. Bunların dördü “يَوْمَ الْحِسَابِ” (hesap günü), biri “يَوْمَ يُقَوْمُ الْحِسَابِ” (hesabın kurulacağı gün) terkipleri içinde geçmektedir. Kur'ân terminolojisinde hesap, genellikle kötü davranışların dünyada ve özellikle âhiretteki yansımaları

⁶ Charles C. Torrey, *The Commercial-Theological Terms in the Koran*, A Dissertation, Leyden-E. J. Brill 1892, p. 1.

⁷ Charles C. Torrey, *The Commercial-Theological Terms in the Koran*, p. 1.

⁸ I. Y. Krachkovskiy, *Koran*, MPO “Voloknor”-SP “Trekingtur”, Moskva 1990, p. 616.

⁹ L. Gardet, “Hisâb”, *Encyclopaedia of Islam*, Second Edition, Edited by: P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs. Consulted online on 03 March 2017 http://dx.doi.org/10.1163/1573-3912_islam_COM_0291.

ve sahiplerinin cezalandırılması mânasına gelmektedir. Bununla birlikte iyi davranışların âhirette mükâfatlandırılması anlamı da vardır. Kıyamet gününde insanların Allah tarafından hesaba çekileceğini haber veren âyetler genellikle hesap konusunun mânevî-ahlâkî olacağını ifade eder.¹⁰ Yaptığımız araştırmaların sonucunda “hsb” ile ilgili kapsamlı çalışmaların mevcut olmadığını tespit ettik.

1. Tevrat'ta “Hsb” Kökü

Hinduizm'in Vedalarından sonra, bugün mevcut olan kutsal kitapların tarih bakımından en eskisi, Yahudiliğin kutsal kitabı Eski Ahid'in ilk bölümü olan Tevrat'tır. Tarihi, M.Ö. XIII. yüzyıla kadar dayanan Tevrat, Yahudilerin dinî ve gayri dinî hayatı ile ilgili kural ve hükümler ihtiva etmektedir. Bunun yanında o, tarih öncesi ve sonrası olaylardan bahsetmekte, şahısların özgeçmişî hakkında bilgi vermektedir. Bundan dolayı Tevrat, özellikle son asırda, ilim adamlarının dikkatini çekmiş; üzerinde, gerek sosyal, gerek tabiat bilimleri açısından birçok çalışma yapılmıştır.¹¹ Eski Ahit 46 kitaptan oluşmaktadır. Bu kitaplar; Yasa, Peygamberler ve Yazılar olmak üzere üç gruba ayrılmaktadırlar. TaNaK kelimesi bu üç sözün kısaltılmış şeklidir; Torah, Nebi'im, Ketubim.¹² Eski Ahit'in büyük bir kısmı İbranice yazılmıştır.¹³

Tevrat'ta 257 kere tekrar eden “hsb” kökünü burada kullanıldığı formlara göre sınıflandıracğız. Kökün Tevrat'ta fiil, eril isim, dişil isim olarak kullanımlarını ele alacağız. “Hsb” kökü Tevrat'ta 257 kere tekrarlanmaktadır. Bunlardan 125'i fiil, 132'i isimdir.

“Hsb” kökü Tevrat'ta fiil olarak 4 kalıpta sırlanmaktadır:

בָּשַׁח (haşav): Bir şeye bir şeyi eklemek, düşünmek, farz etmek, saymak, sanmak, oyalamak, süslemek, suçlamak, icat etmek, atfetmek.¹⁴

Örnek: Yeşaya (İsaiah) 10:7

¹⁰ Emrullah Yüksel, “Hesap”, *İslam Ansiklopedisi*, T.D.V. Yayınları, İstanbul 1998, XVII, p. 240.

¹¹ Bakı Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, 3. Baskı, Seba İlmî Araştırmalar Dizisi, Ankara 1977, p. V.

¹² Lawrence Boadt, *Reading The Old Testament-An Introduction*, Second Edition, Published by Paulist Press, New York 2012, p. 4-5.

¹³ Ömer Faruk Harman, *Ahd-i Atik*, DİA, I, İstanbul 2000, s. 495.

¹⁴ W. H. Barker, *Hebrew Lexicon, Molt Obedient Humble Servant*, Free-School, Carmarthen 1776, p. 73.; Julius Fuerst And Samuel Davidson, *A Hebrew And Chaldee Lexicon To The Old Testament*, Fifth Stereotype Edition, Edinburgh 1885, p. 498.; Karl Feyerabend, *A Complete Hebrew English Pocket Dictionary To The Old Testament*, Langenschiedt, Third Edition, Berlin-Schöneberg, trsz., p. 113.; Marcus Jastrow, *A Dictionary Of The Targumim, The Talmud Babli And Yerushalmi, And The Midrashic Literature*, Ex Libris, New York 1903, II, p. 508.; William Gesenius, Edward Robinson (Translated by), *Hebrew And English Lexicon Of The Old Testament*, Clarendon Press, Oxford 1959, p. 362.; Heinrich Wilhelm Friedrich Gesenius, *Hebrew And Chaldee Lexicon To The Old Testament*, U.S.A. 1996, p. 331.

"והוא לא-כן ידמה, ולבבו לא-כן יִשְׁמַח כִּי יִשְׁמַח בְּלִבּוֹ וְלִהְרִית גּוֹיִם לֹא מַעֲט." ¹⁵

αὐτὸς δὲ οὐχ οὕτως ἐνεθυμήθη καὶ τῆ ψυχῆ οὐχ οὕτως **λελόγισται** ¹⁶ ἀλλὰ ἀπαλλάξει ὁ νοῦς αὐτοῦ καὶ τοῦ ἔθνη ἐξολεθρευσαὶ οὐκ ὀλίγα. ¹⁷

ipse autem non sic **arbitrabitur** ¹⁸ et cor eius non ita aestimabit sed ad conterendum erit cor eius et ad internicionem gentium non paucarum. ¹⁹

Ama Asur Kralı bundan da kötüsünü **düşünüyor** [שבִּי (yahşov), **λελόγισται** (lelogistay), **arbitrabitur**]. Birçok ulusun kökünü kazıyıp yok etmeyi tasarlıyor. ²⁰

Howbeit he meaneth not so, neither doth his heart **think** so; but it is in his heart to destroy and cut off nations not a few. ²¹ (KJV)

But he does not so intend, and his mind does not so **think**; but it is in his mind to destroy, and to cut off nations not a few. ²² (RSV)

Haşav kalıbında kullanılan “hsb” kökü ayette **düşünmek** anlamında geçmektedir. Örneğin, ayette geçen **שבִּי-ולבבו לא** (neither doth his **heart think** so- **düşünüyor**) ifadesine dayanarak Sami dini geleneğinde düşünme organının kalp olduğunu söyleyebiliriz. İş bu ifadenin, mecazi anlamda kullanıldığını da düşünebiliriz. Zira iyi ve kötü duyguları hisseden organ kalptir.

Yine bir kalıp ise **נְהַשָּׁב** (Nehşav) 'dır.

שבִּי (nehşav): Sayılmak, sanılmak, değer görmek, itibar duyulmak. ²³

Örnek: Ağıtlar (Lamentations) 4:2

²⁴ בְּנֵי צִיּוֹן הִזְקִימוּ, הִמְסָלָיִים בְּפֶזֶז--אִיכָה נְהַשְּׁבוּ לִנְבִלֵי-חֶרֶשׁ, מַעֲשֵׂה יְדֵי יוֹצֵר.

¹⁵ Jacob Ben Chayim, *The Old Testament In The Original Tongues*, Tiqwah under Linux, United Kingdom 2003, s. 492.

¹⁶ <http://biblehub.com/greek/3049.htm>.

¹⁷ Samuel Bagster And Sons Limited, *The Septuagint Version Of The Old Testament And Apocrypha*, W1 Harper And Brothers, New York 1794, s. 845.

¹⁸ <https://glosbe.com/la/en/arbitrabitur>.

¹⁹ Michaele Tveedale, *Biblia Sacra Juxta Vulgatam Clementinam*, Editio Electronica, Londini 2006, s. 843.

²⁰ Kitabı Mukaddes Şirketi, a.g.e., s. 853.

²¹ Dan Cogliano, *The King James Version of the Holy Bible*, Davince Tools, New York 2004, s. 421.

²² Herbert G. May, Bruce M. Metzger, *The Holy Bible Revised Standard Version Containing the Old and New Testaments*, Oxford University Press, New York 1962, s. 834.

²³ Julius Fuerst And Samuel Davidson, *A Hebrew And Chaldee Lexicon To The Old Testament*, Fifth Stereotype Edition, Edinburgh 1885, p. 498-499; Karl Feyerabend, *A Complete Hebrew English Pocket Dictionary To The Old Testament*, Langenschiedt, Third Edition, Berlin-Schöneberg, p. 113; William Gesenius, Edward Robinson (Translated by), *Hebrew And English Lexicon Of The Old Testament*, Clarendon Press, Oxford 1959, p. 362.

²⁴ Jacob Ben Chayim, a.g.e., s. 932.

υιοὶ σιων οἱ τίμιοι οἱ ἐπηρμένοι ἐν χρυσίῳ πῶς **ἐλογίσθησαν**²⁵ εἰς ἀγγεῖα ὀστράκινα ἔργα χειρῶν κεραμέως.²⁶

Beth filii Sion incliti et amicti auro primo quomodo **reputati**²⁷ sunt in vasa testea opus manuum figuli.²⁸

Değerleri saf altınla ölçülen Siyon çocukları nasıl çömlekçi işi, toprak testi yerine **sayılır [בַּשֵּׁנָה]** (nehşevu), **ἐλογίσθησαν** (elogistesan), **reputati**] oldu!²⁹

The precious sons of Zion, comparable to fine gold, how are they **esteemed** as earthen pitchers, the work of the hands of the potter!³⁰ (KJV)

How the precious sons of Zion, once worth their weight in gold, are now **considered** as pots of clay, the work of a potter's hands!³¹ (RSV)

Kral James çevirisinde **saygı**, **itibar** anlamında çevrilen "hsb" kökü ayet bağlamında **değer görmek**, **saygı görmek** ifadesini bildirmektedir.

Yine bir kalıp ise **בַּשֵּׁנָה** (hişav) 'dır:

בַּשֵּׁנָה (hişav): Bir şey üzerinde düşünmek, hesaba katmak, dikkate almak.³²

Örnek: Levililer (Leviticus) 25:27

³³ .תַּתְּרֹאֲלֵי וְשֵׁנָה ; לֹא-מֶכֶר-לֵךְ , הַיְשִׁיב-אֶת-הָעֵדֻת , וְהַיְשִׁיב מִיְּגֵי מִמֶּנּוּ , וְהַיְשִׁיב

καὶ συλλογιέται³⁴ τὰ ἔτη τῆς πράσεως αὐτοῦ καὶ ἀποδώσει ὃ ὑπερέχει τῷ ἀνθρώπῳ ᾧ ἀπέδοτο ἑαυτὸν αὐτῷ καὶ ἀπελεύσεται εἰς τὴν κατάσχεσιν αὐτοῦ.³⁵

computabuntur³⁶ fructus ex eo tempore quo vendidit et quod reliquum est reddet emptori sicque recipiet possessionem suam.³⁷

Satış yaptıktan sonra geçen yılları **hesaplayacak [בַּשֵּׁנָה]** (ve hişav), **καὶ συλλογιέται** (kay sullogieytay), **computabuntur**] ve geri kalan parayı toprağını sattığı adama ödeyip toprağına dönecek.³⁸

²⁵ <http://biblehub.com/greek/3049.htm>.

²⁶ Samuel Bagster And Sons Limited, a.g.e., s. 977.

²⁷ <https://glosbe.com/la/en/reputatio>.

²⁸ Michaele Tvveedale, a.g.e., s. 1026.

²⁹ Kitabı Mukaddes Şirketi, a.g.e., s. 1016.

³⁰ Dan Cogliano, a.g.e., s. 480.

³¹ Herbert G. May, Bruce M. Metzger, a.g.e., s. 997.

³² William Gesenius, Edward Robinson (Translated by), *Hebrew And English Lexicon Of The Old Testament*, Clarendon Press, Oxford 1959, p. 363.

³³ Jacob Ben Chayim, a.g.e., s. 152.

³⁴ <http://biblehub.com/greek/4817.htm>.

³⁵ Samuel Bagster And Sons Limited, a.g.e., s. 163.

³⁶ <https://glosbe.com/la/en/computabuntur>.

³⁷ Michaele Tvveedale, a.g.e., s. 113.

Then let him **count** the years of the sale thereof, and restore the overplus unto the man to whom he sold it; that he may return unto his possession.³⁹ (KJV)

Let him **reckon** the years since he sold it and pay back the overpayment to the man to whom he sold it; and he shall return to his property.⁴⁰ (RSV)

Burada kök bugünkü anlamda kullandığımız **hesaplamak** anlamında kullanılmıştır.

Yukarıda 4 fiil kalıbını sıralayacağımızı söylemiştik. Son olarak da inceleyeceğimiz kalıp **בַּשָּׁחַב** (yithaşav) 'dir.

בַּשָּׁחַב: (yithaşav): Kendini saymak, kendini dikkate almak.⁴¹

Örnek: Çölde sayım (Deuteronomy) 23:9

⁴² **בַּשָּׁחַב**: כִּי-מֵרָאֵשׁ צָרִים אֲרָאָנוּ, וּמִגְבְּעוֹת אֲשֶׁר-נֹחַ: הֵן-עַל לְבַדְדָּהּ, וּבְגוּיִם לֹא יִשְׁחָבֵנוּ.

ὅτι ἀπὸ κορυφῆς ὄρέων ὄψομαι αὐτὸν καὶ ἀπὸ βουνῶν προσνοήσω αὐτὸν ἰδοὺ λαὸς μόνος κατοικήσει καὶ ἐν ἔθνεσιν οὐ **συλλογισθήσεται**.^{43 44}

de summis silicibus videbo eum et de collibus considerabo illum populus solus habitabit et inter gentes non **reputabitur**.^{45 46}

Kayaların doruğundan görüyorum onları, tepelerden bakıyorum onlara. Tek başına yaşayan, uluslardan **kendini soyutlayan [בַּשָּׁחַב** (yithaşav), **συλλογισθήσεται** (sulogistesetay), **reputabitur**] bir halk görüyorum.⁴⁷

For from the top of the rocks I see him, and from the hills I behold him: lo, the people shall dwell alone, and shall not be **reckoned** among the nations.⁴⁸ (KJV)

For from the top of the mountains I see him, from the hills I behold him; lo, a people dwelling alone, and not **reckoning** itself among the nations!⁴⁹ (RSV)

³⁸ Kitabı Mukaddes Şirketi, a.g.e., s. 154.

³⁹ Dan Cogliano, a.g.e., s. 72.

⁴⁰ Herbert G. May, Bruce M. Metzger, a.g.e., s. 258.

⁴¹ William Gesenius, Edward Robinson, a.g.e., p. 363.

⁴² Jacob Ben Chayim, a.g.e., s. 192.

⁴³ http://biblehub.com/greek/logizesthai_3049.htm.

⁴⁴ Samuel Bagster And Sons Limited, a.g.e., s. 208.

⁴⁵ <https://glosbe.com/la/en/reputabitur>.

⁴⁶ Michaele Tvveedale, a.g.e., s. 142.

⁴⁷ Kitabı Mukaddes Şirketi, a.g.e., s. 195.

⁴⁸ Dan Cogliano, a.g.e., s. 93.

⁴⁹ Herbert G. May, Bruce M. Metzger, a.g.e., s. 318, 319.

Böylece, “hsb” kökünün 4 fiil kalıbında **düşünmek**, **saygı görmek**, **itibar duymak**, **hesaplamak**, **kendini soyutlamak** anlamlarında kullanıldığını inceledik.

“Hsb” kökünün eril ve dişil isim şeklinde Tevrat'ta kullanıldığını daha önceden söylemiştik. “Hsb” kökü Tevrat'ta 13 yerde 3 farklı kalıpta eril isim olarak yer almaktadır. Burada bir örnek vermekle yetineceğiz:

Örnek: Mısır'dan Çıkış (Exodus) 39:5

בָּשֵׁט וְשֵׁי שָׁנִי וְתוֹלַעַת אֶרְמוֹן וְאַרְגָּמָן תְּכֵלֶת בְּהֵט מְעֻשָׂה הוּא מִמֶּנּוּ עָלְיוֹ אֶשְׁרֵי אֶפְדָּתוֹ וְאֵת־הַיָּהוּהָ צִנָּה כְּאֶשְׁרֵי־מִשְׁמֵם⁵⁰

ἔργον⁵¹ ὑφαντὸν⁵² εἰς ἄλληλα συμπεπλεγμένον καθ' ἑαυτὸ ἐξ αὐτοῦ ἐποίησαν κατὰ τὴν αὐτοῦ ποίησιν ἐκ χρυσοῦ καὶ ὑακίνθου καὶ πορφύρας καὶ κοκκίνου διανηθημένου καὶ βύσσου κεκλωσμένης καθὰ συνέταξεν κύριος τῷ Μωσῆϊ.⁵³

et **balteum**⁵⁴ ex hisdem coloribus sicut praeceperat Dominus Mosi.⁵⁵

Efodun üzerindeki **ustaca dokunmuş şerit** [בָּשֵׁט] (heşev), **ἔργον ὑφαντὸν** (ergon ufanton), **balteum**] efodun bir parçası gibi altın sırmayla lacivert, mor, kırmızı iplikle, özenle dokunmuş ince ketendendi; tıpkı Rabb'in Musaya buyurduğu gibiydi.⁵⁶

And the **curious girdle** of his ephod, that was upon it, was of the same, according to the work thereof; of gold, blue, and purple, and scarlet, and fine twined linen; as the Lord commanded Moses.⁵⁷ (KJV)

And the **skilfully woven band** upon it, to gird it on, was of the same materials and workmanship, of gold, blue and purple and scarlet stuff, and fine twined linen; as the Lord had commanded Moses.⁵⁸ (RSV)

Efod bir kâhin giysisidir. Nitekim Mısır'dan Çıkış babının 1-7. âyetleri kâhin giysilerinin yapımı hakkındadır. Yukarıda örnek verdiğimiz ayetten de anlaşılacağı üzere “hsb” kökü **ustaca dokunmuş şerit (curious girdle, skilfully woven band)** anlamlarında tercüme edilmiştir.

⁵⁰ Jacob Ben Chayim, a.g.e., s. 115.

⁵¹ <http://biblehub.com/greek/2038b.htm>.

⁵² <http://studybible.info/strongs/G5307>.

⁵³ Samuel Bagster And Sons Limited, a.g.e., s. 124.

⁵⁴ <https://glosbe.com/la/en/balteum>.

⁵⁵ Michaele Tvveedale, a.g.e., s. 87.

⁵⁶ Kitabı Mukaddes Şirketi, a.g.e., s. 118.

⁵⁷ Dan Cogliano, a.g.e., s. 54.

⁵⁸ Herbert G. May, Bruce M. Metzger, a.g.e., s. 202.

“Hsb” kökü Tevrat’ta 63 yerde 7 farklı kalıpta özel eril isim olarak geçmektedir. Bunu Kral James tablosundan incelemek mümkündür. Tabloya göre “hsb” kökü **הַשְּׁבַדְנָה** (haşbaddanah) ⁵⁹, **הַשְּׁבָה** (haşubah) ⁶⁰, **הַשְּׁבִיָּה** (haşabiyah) ⁶¹, **הַשְּׁבָנָה** (haşabnah) ⁶², **הַשְּׁבָנִיָּה** (haşabniyah) ⁶³, **הַשְּׁשׁוּב** (haşşuv) ⁶⁴ şeklinde erkek ismi, **הַשְּׁבוֹן** (heşbon) ⁶⁵ şeklinde de yer ismi olarak geçmektedir.

“Hsb” kökü Tevrat’ta dişil olarak **מַחְשָׁבָה** (mahaşava) ⁶⁶, **מַחְשָׁבַת** (mahaşavet) ⁶⁷, **מַחְשָׁבוֹת** (mahaşavot) ⁶⁸ şeklinde geçmektedir.

Örnek: Yeremya (Jeremiah) 18:11

וְעַתָּה אֶמְרֶה נָא אֶל-אִישׁ-יְהוּדָה וְעַל-יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה הִנֵּה אֲנִי יֹצֵר עֲלֵיכֶם רָעָה וְחֹשֶׁב עֲלֵיכֶם מַחְשָׁבָה שׁוּבוּ בָּאִישׁ מִדְּרָכֹו הֲרָעָה וְהִיטִיבוּ דַרְכֵיכֶם וּמַעַלְלֵיכֶם:⁶⁹

καὶ νῦν εἶπὸν πρὸς ἄνδρας Ιουδα καὶ πρὸς τοὺς κατοικοῦντας Ιερουσαλημ ἰδοὺ ἐγὼ πλάσσω ἐφ’ ὑμᾶς κακὰ καὶ λογίζομαι ἐφ’ ὑμᾶς **λογισμὸν**⁷⁰ ἀποστραφήτω δὴ ἕκαστος ἀπὸ ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς καὶ καλλίονα ποιήσετε τὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν.⁷¹

nunc ergo dic viro ludae et habitatoribus Hierusalem dicens haec dicit Dominus ecce ego fingo contra vos malum et cogito contra vos **cogitationem**⁷² revertatur unusquisque a via sua mala et dirigite vias vestras et studia vestra.⁷³

Bu nedenle Yahuda halkıyla Yerus̄alim’de yaşıyanlara de ki, “Rab şöyle diyor: İşte size bir felaket tasarlıyor, size karşı bir **düzen [מַחְשָׁבָה (mahaşava), λογισμὸν (logismon), cogitationem]** kuruyorum. Onun için her biriniz kötü yolundan dönsün, yaşantınızı da davranışlarınızı da düzeltin.⁷⁴

⁵⁹ Nehemya 8: 4

⁶⁰ 1. Tarihler 3: 20

⁶¹ Ezra 8: 19

⁶² Nehemya 10: 25

⁶³ Nehemya 9: 5

⁶⁴ 1. Tarihler 9: 14

⁶⁵ Yasa’nın Tekrarı 1: 4

⁶⁶ Yeremya 18: 11

⁶⁷ Hezekiel 38: 10

⁶⁸ Özeyişler 19: 21

⁶⁹ Jacob Ben Chayim, *a.g.e.*, s. 562.

⁷⁰ <http://studybible.info/strongs/G3053>.

⁷¹ Samuel Bagster And Sons Limited, *a.g.e.*, s. 925.

⁷² <https://glosbe.com/la/en/cogitationem>.

⁷³ Michaele Tvveedale, *a.g.e.*, s. 961.

⁷⁴ Kitabı Mukaddes Şirketi, *a.g.e.*, s. 955.

Now therefore go to, speak to the men of Judah, and to the inhabitants of Jerusalem, saying, Thus saith the LORD; Behold, I frame evil against you, and devise a **device** against you: return ye now every one from his evil way, and make your ways and your doings good.⁷⁵ (KJV)

Now, therefore, say to the men of Judah and the inhabitants of Jerusalem: 'Thus says the LORD, Behold, I am shaping evil against you and devising a **plan** against you. Return, every one from his evil way, and amend your ways and your doings.⁷⁶ (RSV)

Tevrat ayetlerinden getirdiğimiz örnekler ışığında “hsb” kökünden türeyen kelimelerin anlamlarını kısaca özetleyecek olursak; “hsb”nin kök anlamı **düşünmektir**. Sami dini geleneğinde kalp bir düşünme organı olarak nitelendirildiği gibi mecazi anlamda da bu şekilde kullanılmış olabilir. Tevrat'ta “hsb” kökünden fiil, isim, eril isim, dişil isim türemektedir. Her ne kadar kökten farklı anlamlardaki farklı kelimeler türemiş olsa da onların kök anlamını kendi bünyelerinde barındırdıkları düşünülmektedir. Örneğin; *düşünmek* (Yeşaya 10:7) fiili bir düşünme eyleminin sonucudur, *saymak, itibara almak* (Ağıtlar 4:2) fiili bir kişiyi saymak ve hürmet etmek eyleminin göstergesidir; *ustaca dokunmuş şerit* (Mısır'dan Çıkış 39:5) ifadesi düşünme eyleminin verdiği bir sonucun göstergesidir. *Tasarı, plan, düzen, kompo* (Yeremya 18:11) kelimeleri de aynı şekilde düşünme eyleminin sonucunda ortaya çıkan hareketleri ifade etmektedir. Böylece, “hsb” kökünün Tevrat'ta “düşünmek” anlamında kök anlamını kendi bünyesinde barındırdığını varsayabiliriz.

2. İncillerde “Hsb” Kökü

“Yeni Ahit”te “hsb” kökü toplamda 67 defa geçmektedir.⁷⁷ Fiil olarak 65 defa, isim olarak 2 defa geçmektedir. Matta, Markos, Luka ve Yuhanna İncillerinde ise toplamda 20 defa geçmekte, bunların 18'inde fiil, 2'sinde ise isim olarak geçmektedir.

“Hsb” Kökünün İncillerde “ܚܫܒܐ” Şeklinde Kullanılması:

ܚܫܒܐ (methaşvin) fiilinin morfolojik tahliline⁷⁸ binaen “hsb” kökü 3. eril çoğul şahıs olarak, ortaç formunda, Etpael kalıbında geçmektedir.

Örnek: Luka (Luke) 3:15

προσδοκῶντος δὲ τοῦ λαοῦ καὶ **διαλογιζομένων**⁷⁹ πάντων ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν περὶ τοῦ Ἰωάννου μήποτε αὐτὸς εἴη ὁ Χριστός.⁸⁰

⁷⁵ Dan Cogliano, *a.g.e.*, s. 456.

⁷⁶ Herbert G. May, Bruce M. Metzger, *a.g.e.*, s. 1538, 1539.

⁷⁷ [http://www.dukhrana.com/peshitta/sedra_concordance.php?adr=1:1172&font=Estrangelo+Edessa&size=125%&source=.](http://www.dukhrana.com/peshitta/sedra_concordance.php?adr=1:1172&font=Estrangelo+Edessa&size=125%&source=)

⁷⁸ [http://dukhrana.com/lexicon/word.php?adr=2:7787&font=Estrangelo+Edessa&source=ubs.](http://dukhrana.com/lexicon/word.php?adr=2:7787&font=Estrangelo+Edessa&source=ubs)

ܟܕ ܩܝܡܬܝܢ ܥܠ ܩܘܪܒܝܢܝܗܘܢ ܕܥܝܢܝܗܘܢ ܕܡܫܝܚܝܗܘܢ ܕܥܝܢܝܗܘܢ ܕܡܫܝܚܝܗܘܢ. ⁸¹

existimante autem populo et **cogitantibus**⁸² omnibus in cordibus suis de Iohanne ne forte ipse esset Christus.⁸³

Halk umut içinde bekliyordu. Yahya'yla ilgili olarak herkesin **aklında**, “Acaba Mesih bu mu?” sorusu **vardı**.⁸⁴

And as the people were in expectation, and all men **mused** in their hearts of John, whether he were the Christ, or not.⁸⁵ (KJV)

The people were waiting expectantly and were all **wondering** in their hearts if John might possibly be the Messiah.⁸⁶ (RSV)

Luka 3. bölüm 15. âyetin Türkçe çevirilerinde “hsb” köküne “**aklında vardı**” şeklinde anlam verilmiş olsa da âyetin bağlamından anlaşılan husus, halkın Yahya Peygamberi ile ilgili bir düşünceye, faraziye ve hayranlığa varmalarıdır. Nitekim İngilizce çevirilerde- (KJV, RSV)- “**mused (düşünceye daldı)**” ve “**wondering (şaşırmış)**” şeklindeki anlamlar verilmiştir.

ܡܫܝܚܝܗܘܢ ܕܥܝܢܝܗܘܢ ܕܡܫܝܚܝܗܘܢ ܕܥܝܢܝܗܘܢ ܕܡܫܝܚܝܗܘܢ (ve methaşvin hu blebhun) “**onlar kalpleri ile düşünüyordu**” cümlesini tahlil ederek, Yeni Ahit geleneğinde düşünme organının “kalp” olduğunu düşünebiliriz. Ya da bunun bir mecaz anlamdaki ifade olduğunu söyleyebiliriz.

a. “Hsb” Kökünün İncillerde “ܡܫܝܚܝܗܘܢ” Şeklinde Kullanılması:

ܡܫܝܚܝܗܘܢ (maşvothun) isminin morfolojik tahliline⁸⁷ binaen “hsb” kökü çoğul formunda, dişil isim olarak geçmektedir.

Örnek: Matta (Matthew) 9:4

καὶ ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς τὰς ἐνθυμήσεις⁸⁸ αὐτῶν εἶπεν ἰνατί ἐνθυμεῖσθε πονηρὰ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν.⁸⁹

ܡܫܝܚܝܗܘܢ ܕܥܝܢܝܗܘܢ ܕܡܫܝܚܝܗܘܢ ܕܥܝܢܝܗܘܢ ܕܡܫܝܚܝܗܘܢ ܕܥܝܢܝܗܘܢ.⁹⁰

⁷⁹ http://biblehub.com/greek/dialogizomeno_n_1260.htm.

⁸⁰ F. H. A. Scrivener, *The Parallel New Testament Greek and English*, Cambridge University Press, London 1882, s. 249.

⁸¹ <http://www.peshitta.org/>.

⁸² <https://glosbe.com/la/en/cogitantibus>.

⁸³ Michael Tveddale, *a.g.e.*, s. 1311.

⁸⁴ *Kitabı Mukaddes Şirketi, a.g.e.*, s. 342.

⁸⁵ Dan Cogliano, *a.g.e.*, s. 593.

⁸⁶ <https://www.biblegateway.com/>.

⁸⁷ <http://dukhrana.com/lexicon/word.php?adr=2:7806&font=Estrangelo+Edessa&source=ubs>.

⁸⁸ <http://biblehub.com/greek/1761.htm>.

⁸⁹ F. H. A. Scrivener, *a.g.e.*, s. 35.

et cum vidisset Iesus **cogitationes**⁹¹ eorum dixit ut quid cogitatis mala in cordibus vestris.⁹²

Onların ne **düşündüklerini** bilen İsa dedi ki, “Yüreğinizde neden kötü düşüncelere yer veriyorsunuz?”⁹³

And Jesus knowing their **thoughts** said, “Wherefore think ye evil in your hearts?”⁹⁴ (KJV)

Knowing their **thoughts**, Jesus said, “Why do you entertain evil thoughts in your hearts?”⁹⁵ (RSV)

Hem Tevrat, hem de İncil kitaplarından getirdiğimiz örnek ayetlerin sayesinde “hsb” kökünün **düşünmek** anlamında kök anlamı barındırdığını düşünebiliriz. Her iki kitap konseptinde *kalp*, doğrudan doğru veya mecazi anlamda düşünme organı olabilmektedir. Demek, Sami dini geleneğinde “hsb” kökü rasyonel bir eylemi doğuran, türev kelimelerin temel objesidir.

3. Kur'ân'da “Hsb” Kökü

“Hsb” (ح-س-ب) kökü Arapçada farklı bablarda kullanılan bir fiildir. Birinci babta kullanıldığında mazi şekli حسب (hasebe), muzari şekli يحسب (yahsubu) mastarı ise حساب-حُسبان (husbanun-hisâbun ve hasb) şeklinde gelir, emir hali ise اُحسب (uhsab). “Saymak, addetmek, hesaplamak, hesap etmek, hükmetmek, zannetmek, ölçmek” anlamındadır.⁹⁶

الحسب (el-hasîb) şeklinde ise “*kâfi gelen, yeten, hesaba çeken, şeref ve yücelik sahibi*” olarak anlamlandırılmıştır.⁹⁷ Yine “hsb” kökünün حَسَب (hasebe), حَسِب (hasibe), حَسِب (hasube) şeklinde fiil, حَسَب (hasb), حَسَب (hasab), حُسَب (hussab) şeklinde isim, حَسَب (hasaba) şeklinde edat, حُسَب (hussab) şeklinde ise sıfat olarak kullanıldığı bilinmektedir.⁹⁸

“Hsb” kökünün 10 boyutta incelemek mümkündür; “çokluğu bildiren anlam”, “karşılık (iyi veya kötü olabilir)”, “azab”, “koruyan, ezberleyen”, “tanık olmak”, “genişlik, en, ticaret eşyası, mal, yamaç, yüz, orta, yan”, “sayı”, “bir şeyi ölçülü

⁹⁰ <http://www.peshitta.org/>.

⁹¹ <https://glosbe.com/la/en/cogitationes>.

⁹² Michael Tveddale, *a.g.e.*, s. 1262.

⁹³ Kitabı Mukaddes Şirketi, *a.g.e.*, s. 825.

⁹⁴ Dan Cogliano, *a.g.e.*, s. 563.

⁹⁵ <https://www.biblegateway.com/>.

⁹⁶ Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Mukarri Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr*, Matbaatu Mustafa el-Babî, Mısır 1931, I, s. 52.

⁹⁷ Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, Daru'l Beyrut, Beyrut 1955-1956, I, s. 310.

⁹⁸ Bkz: Dr. Mustafa Meral Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, 14. Baskı, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2012.

kullanmak” “ismü'l-mekân, derece, durum, seviye, rütbe, makam”, “sanmak, zan, sanı.”⁹⁹

“Hsb” kökü ve farklı kullanımlarına Arapça sözlüklerde şu anlamlar verilmiştir:

a. “Şeref, Soyululuk, Haseb, Neseb” Anlamında “Hsb” Kökü

الحَسَبُ (el-hasabu) beşinci babdan ismin yalın halidir,

babaların şerefi, hasebi yüce olan kişi, şerefli kavim anlamındadır.¹⁰⁰

İsmail b. Sîde الحَسَبُ (el-hasabu) *haseb, ecdat, النَّسَبُ* (en-nesebu) *onun nesebidir*, demiştir.¹⁰¹

Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî *el-Misbahu'l-Munîr'de*, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed el-Ezherî *Tehzibu'l-Lüğa'da* hadisten örnek getirmişlerdir: “تُنكح المرأة لأربع: لمالها، ولحسبها، وجمالها، ولدينها” “Kadın, dört şeyi için nikah edilir; malı, soyu, güzelliği ve dini.”¹⁰²

b. “Kâfi Gelen, Yeten” Anlamında “Hsb” Kökü

حَسَبُ (hasb) cezimli olarak kullanıldığı zaman, *kâfi gelen, yeten* anlamlarını taşımaktadır. حَسْبُكَ هَذَا (hasbuke haze) yani, *bu sana kâfidir, bu sana yeter.* و اِحْسَابِي مَا أَعْطَانِي (ve ahsabani ma atani) yani, *kâfi.*¹⁰³

Eş anlamı اِحْسَابُ (el-ihsabu) *yeterli, denk, akran.*¹⁰⁴ اِحْسَابٌ (ihsâbun) *bir kimseyi doyurup kandırmak, hoşnut eylemek.*¹⁰⁵

المُحْسِبَةُ (el-muhsibatu) iki mânada anlaşılır, الحَسَبُ (el-hasebe) babından olduğu zaman *şeref* anlamında, اِلْحِسَابِ (el-ihsabi) babından olduğu zaman *yeter* anlamında anlaşılır.¹⁰⁶

⁹⁹ Ebu Abdullah El-Hüseyn b. Muhammed Ed-Dâmegâni, *Kamusü'l-Kur'ân*, Darü'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut 1985, s. 128.

¹⁰⁰ Ebu Abdurrahman el-Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, (tahkik İbrâhim es-Samraî), 1. Baskı, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1988, III, s. 148; Muhammed Yakub Firuzâbadî, *el-Kamusü'l-Muhit*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2005, s. 74; İsmâil b. Hammad Cevherî, *Tâcü'l-Lüğa ve Sihâhü'l-Arabî*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1946, I, s. 168; el-Fîrûzâbâdî, *Kamus'ul Muhit*, Al-Resalah, Beyrut-Lübnan, 2005, s. 74.

¹⁰¹ Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail b. Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 2000, III, s. 205; Ebî'l Fattah Nasriddin el-Mutarrîzî, *el-Muğrib fi Tertibil Murib*, (nşr. Mahmûd Fâhûrî- Abdülhamîd Muhtâr), Halep 1979, I, s. 200.

¹⁰² el-Feyyûmî, *el-Misbahu'l-Munîr*, I, s. 52; Abu Mansur Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzibu'l-Lüğa*, ed-Daru'l-Mısriyyeti li't-Te'lifi ve't-Tercümeti, Mısır 1964, IV, s. 328.

¹⁰³ el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, I, s. 149; el-Fîrûzâbâdî, *Kamus'ul Muhit*, s. 74.

¹⁰⁴ Muhammed İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, I, s. 313.

¹⁰⁵ Muhammed İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, I, s. 313.

¹⁰⁶ Muhammed İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, I, s. 313.

c. “Hesaplamak, Saymak, Addetmek, Hesap, Azab” Anlamında “Hsb” Kökü

حَسَبَ (hasebe) birinci babın mazi şeklidir, *hesaplamak, saymak, addetmek, hükmetmek*, anlamlarında kullanılmıştır, masdarı ise حُسْبَان (husbanun), *hesap, sayı* anlamındadır.

Allahü Teala şöyle buyuruyor: “الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ” *Güneş ve ay bir hesap ile dir.*¹⁰⁷

الحُسْبَان (el-husbânu) ötre ile birlikte hem *hesap* anlamına, hem de *azab* ve *belâ* anlamına gelmektedir.¹⁰⁸ الحساب (el-hisab) *hesap* kelimesinin çoğuludur. حُسْبَانَة (husbana) *kısa ok* anlamını taşıırken, الحُسْبَان (el-husbânu) *kısa oklar* şeklinde onun çoğulunu bildirmektedir.¹⁰⁹ Ebu Ubeyde *azab* olarak tanımlamıştır.¹¹⁰ Kesre ile الحِسْبَان (el-hisban) şeklinde geldiği zaman, *zan* anlamını taşımaktadır. الحِسْبَان (el-hisban) ikinci babın masdarıdır.¹¹¹

الْحِسْبَةُ (el-hisbetu) *ecir, iyilik*, الْحُسْبَةُ (el-husbetu) *zan, düşünce, fikir.*¹¹²

Halid b. Cafer Haris b. Zalim'e şöyle dedi: “Eğer senin kavminden bir insanı yanına getirsem, bana teşekkür etmez misin?”, Haris b. Zalim şöyle cevap verdi: “Sana teşekkür eder ve bu davranışını *addederim (takdir ederim).*”¹¹³

d. “Tüyü Ak ve Kırmızı Deve” Anlamında “Hsb” Kökü

الأَحْسَبُ (el-ehsebu) *şu deveye denir ki tüyü ak ve kırmızı alaca ola ve şu kimseye denir ki saçı sarışın ve kumral ola.*¹¹⁴

e. “Ölüyü Taşa Gömmek” Anlamında “Hsb” Kökü

الحَسْبُ وَالتَّحْسِيبُ (el-hasbu ve't-tehsîb) *ölyü taşa gömmek.*¹¹⁵

f. “el-Hâsib, Allah'ın 99 Adından Biri” Anlamında “Hsb” Kökü

الحَسِيبُ: Allah'ın 99 adından biridir (Esmâül Hüсна).¹¹⁶

¹⁰⁷ Abû'l-Hüseyin Ahmed b. Faris b. Zekeriyya, *Mu'cemu Makayisü'l-Lüğa*, Daru İhyai't-Turasil'l-Arabiyyi, 1. Baskı, Lübnan 2001, II, s. 59.

¹⁰⁸ Muhammed İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, I, s. 315.

¹⁰⁹ İsmail b. Hammad el Cevherî, *es-Sihah Tacü'l-Lüğa ve Sıhahu'l-Arabiyye*, (tah. Ahmed Abdulğafur Attar), 4. Baskı, Daru'l-İlmi li'l-Melayin, Beyrut 1990, I, s. 111; el-Mutarriżi, *el-Muğrib fi Tertibil Murib*, s. 202.

¹¹⁰ Ebi Bekir Muhammed b. el-Hasan b. Düreyd, *Cemheretü'l-Lüğa*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, I, s. 277; el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, I, s. 148-150; Murtada ez-Zebidî, *Tacu'l Arus min Cevâhiru'l Kâmus*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Kuveyt 2004, II, s. 267.

¹¹¹ el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, I, s. 148-150; el-Hasan b. Düreyd, *Cemheretü'l-Lüğa*, I, s. 277; el-Mutarriżi, *el-Muğrib fi Tertibil Murib*, s. 202.

¹¹² el-Fîrûzâbâdî, *Kamus'ul Muhit*, s. 74; Muhammed İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, I, s. 314.

¹¹³ el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, I, s. 148, 150.

¹¹⁴ el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, I, s. 148, 50; Muhammed İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, I, s. 316.

¹¹⁵ el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, I, s. 148, 150.

g. “Yıldırım, Dolu Tanesi, Bulut, Küçük Yastık” Anlamında “Hsb” Kökü

الحُسبانة (el-husbanā) *yıldırım, dolu tanesi, bulut, küçük yastık*.¹¹⁷

Buraya kadar, *Kitabul-Ayn*'dan itibaren bazı ilk dönem Arapça sözlüklerde “hsb” köküne verilen anlamları inceledik. Kökün kök anlamının fiil şeklinde *hesaplamak, saymak, addetmek*, isim şeklinde ise *hesap, sayı, zan* olduğunu tespit ettik. İncelediğimiz verilerde kökün muhtelif anlamları ile de karşılaştık. *Küçük ok, azab, tüyü ak ve kırmızı deve, ölüyü taşta gömmek* gibi anlamları ifade eden “hsb” kökünden farklı manâdaki kelimelerin türediğini belirledik. Tevrat ve İncil sözlüklerinden farklı olarak, Arapça ilk dönem sözlüklerinde “hsb” kökünün doğrudan doğru “düşünmek” anlamına rastlamadık. Ancak *hesap, sayı, zan* düşünme eylemi ile örtüşen kelimelerdir.

Kur’ân sözlüğünde حَسِبَ (hasibe) kalıbında kullanılan kök “düşünmek” anlamına gelmektedir. Kur’ân’da “hsb” kökünden türetilmiş kelimeler toplamda 42 sûrede 101 âyette 109 defa geçmektedir. Bunlardan 50’si fiil, 57’si isim, 2’si de sıfattır.¹¹⁸ “Hsb” kökü ve türevlerinin geçtiği âyetlerin 60’ı Mekkî surelerde, 49’u Medenî surelerde yer almaktadır.

“Hsb” kökü Kur’ân’da “hesaba çekmek, sanmak, zannetmek, saymak, düşünmek, ummak, beklemek, tevekkül etmek, güvenmek, hesaba katmak” şeklinde fiil olarak, “hesap, sayı, sonuç, yeterli, muhasebe, yargı, kâfi, yeter, yıldırım, afet, felaket, hesap görücü” şeklinde de isim olarak geçmektedir.

“Hsb” kökü Kur’ân’da 44 kez حَسِبَ, 2 kez حَاسَبَ, 1 kez يُحَاسَبُ, 3 kez يَحْتَسِبُ, 11 kez حَسَبَ, 2 kez حَاسِبِينَ, 39 kez حِسَابٌ, 4 kez حَسِيبٌ, 3 kez حُسْبَانٌ şeklinde geçmektedir.¹¹⁹

Kur’ân’da ‘hsb’ kökünün fiil ve isim şeklinde geçtiğine dair birer örnek getireceğiz:

“Hsb” Kökünün Kur’ân’da حَسِبَ Şeklinde Kullanılması

Örnek: Kehf 18:102

أَفَحَسِبَ¹²⁰ الَّذِينَ كَفَرُوا أَن يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِن دُونِي أَوْلِيَاءَ إِنَّا أَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا

Diyanet İşleri: “İnkâr edenler, beni bırakıp da kullarımı dost edineceklerini mi *sandılar*? Biz cehennemi kâfirlere konak olarak hazırladık.”¹²¹

¹¹⁶ Muhammed İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, I, s. 310.

¹¹⁷ Muhammed İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, I, s. 316.

¹¹⁸ Muhammed Fuad Abdülbaki, *el Mu’cemü’l Müfehres Li Elfâzi’l Kur’ân’il Kerim*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1984, s. 200, 201.

¹¹⁹ el Said M. Badawi, Muhammed Abdel Haleem, *a.g.e.*, s. 205.

¹²⁰ Fiil, 3.şahıs, eril, tekil, geçmiş zaman.

Elmalılı Hamdi Yazır: *zannettiler?*¹²²

Muhammed Esed: *sandılar?*¹²³

Süleyman Ateş: *sandılar?*¹²⁴

Salih Akdemir: *sanıyorlar?*¹²⁵

I. J. Krackovskij: “Неужели думали те, которые не веровали, взять рабов Моих вместо Меня защитниками? Мы приготовили геенну для неверных пребыванием.”¹²⁶

Yukarıda örnek getirdiğimiz Kehf sûresi 108. âyette geçen “hsb” kökü Türkçe Kur'ân meâllerinde *sanmak*, *zannetmek* anlamlarında çevrilmiştir. Krackovskij'nin mealinde de “думалу- (*sandılar*) ” anlamında çevrilmiştir.

Zannetmek ve *sanmak* kavramlarını bir şey üzerinde tasavvurda bulunmak, bir şey üzerinde detaylı düşünmek ve bir şeyin sonucunu istenilen doğrultuda beklemek şeklinde yorumlamak mümkündür. Ancak *düşünmek* kavramı bir şey üzerinde odaklanmak ve bir şey üzerinde muhasebede bulunmak gibi daha çok fiili bir olgu üzerinde akıl yürütmeyi ifade eder. Dolayısıyla, Kur'ân çevirilerinde âyetin gerçekçi (factual) bağlamından kopmamak oldukça önemlidir. Burada, Krackovskij, “думать- (*düşünmek*) ” kelimesinin yerine “предполагать- (*sanmak*) ” kelimesini kullanabilirdi. Ancak, Krackovskij'nin Rusça Kur'ân mealinin özelliği, geleneksel Tefsir ve Klasik Kur'ân çalışmalarından bağımsız olarak çalışılmış olmasıdır.¹²⁷ Yani, Krackovskij Rusça mealinin hazırlanması aşamasında, Kur'ân'ı filolojik çerçevede, edebi bir metin olarak kabul ederek, bu doğrultuda çevirisini hazırlamıştır. Kehf sûresi 108. âyette yer alan أَفَكَيْبَ (efehasibe) kelimesini çevirilerde geçmiş zamanda kullanmak en doğrusudur. Çünkü bir önceki âyetlerin bağlamına bakıldığında, geçmişte yaşanan bir durumu gelecekte ifade etme gibi bir tablo karşımıza çıkmaktadır.

“Hsb” Kökünün Kur'ân'da حَسْبُ Şeklinde Kullanılması

Örnek: Enfal 8:64

¹²¹ Hayrettin Karaman, *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, 16. baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, s. 303.

¹²² Elmalılı Hamdi Yazır, *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, Temel Neşriyat, İstanbul 2000, s. 305.

¹²³ Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, İşaret Yayınları, İstanbul 2002, s. 605.

¹²⁴ Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, Hayat Yayınları, İstanbul 2017, s. 175.

¹²⁵ Salih Akdemir, *Son Çağrı Kur'ân*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004, s. 303.

¹²⁶ I. Y. Krackovskiy, *Koran*, Dom Biruni, Moskva 1990, s. 250.

¹²⁷ Detaylı bilgi için bkz.: Saida Saipova, a.g.e.; Saida Saipova, *Rus Mustesrik İgnatij Julianovic Krackovskij'nin “en-Necm” İsimli Makalesi üzerine*, Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmî Dergisi, Oş 2015, S. 20-21, s. 273.

"يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ¹²⁸ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

Diyanet İşleri: "Ey Peygamber! Sana ve sana tabi olan mü'minlere Allah yeter."¹²⁹

Elmalılı Hamdi Yazır: *Yetişir*.¹³⁰

Muhammed Esed: *yeter*.¹³¹

Süleyman Ateş: *yeter*.¹³²

Salih Akdemir: *yeter*.¹³³

I. J. Krackovskij: "А если они захотят обмануть тебя, то *довольно* с тебя Аллаха!"¹³⁴

Yukarıda örnek getirdiğimiz Enfal sûresi 64. âyette geçen "hsb" kökü Türkçe Kur'ân meâllerinde *yeter* anlamında çevrilmiştir. Krackovskij'nin mealinde de "*довольно*- (*yeter*)" anlamında çevrilmiştir.

Yeter kelimesinin arka planını inceleyecek olursak, bir şeyin kâfi, yeterli, ölçülü ve dengeli olduğunu müşahade ederiz. Enfal sûresi 64. âyeti iki boyutta incelemek mümkündür: 1) Allah'ın Peygamber'e ve müminlere kâfi olması (kesretten kinaye); 2) Allah'ın mânevi açıdan müminlere ve Peygamber'e kâfi olması.

Sonuç

"Tevrat, İnciller ve Kur'ân'da H-S-B Kökünün Semantik Açından İncelenmesi" başlıklı araştırmamızda "hsb" kökünü vahiy geleneğinde art zamanlı (diachronic) metot ile inceledik. "Hsb" kökünün anlamları ve kökün anlamlarında tarihi süreç içerisinde herhangi bir değişikliğin olup olmadığı konusu ele alınmıştır. Bu kök, Samî dillerinin genelinde (Arapça, İbranice, Süryanice) aynı seslerle ifade edilmektedir. Bu durum "hsb" kökünün asıl anlamının tespit edilmesinde oldukça önemlidir. Çalışmanın "Giriş" bölümünde, art zamanlı semantik metodun Tevrat, İnciller ve Kur'ân incelemesindeki önemi ele alınmıştır. Tevrat'ta kökün ve türevlerinin geçtiği ayetler kalıplara göre sıralanmıştır. İncelediğimiz ayetlerin anlam bağlamından "hsb" kökünün kök anlamının *düşünmek* olduğunu tespit ettik. Somut olarak ortaya koyduğumuz veri ise Samî dini geleneğinde kalbin bir düşünme organını çağırıştırıyor olmasıdır. Tevrat'ta "hsb" kökünden fiil, isim, eril isim, dişil isim türemektedir.

¹²⁸ İsim, eril, merfû' isim.

¹²⁹ Hayrettin Karaman, *a.g.e.*, s. 184.

¹³⁰ Elmalılı Hamdi Yazır, *a.g.e.*, s. 184.

¹³¹ Muhammed Esed, *a.g.e.*, s. 337.

¹³² Süleyman Ateş, *a.g.e.*, s. 101.

¹³³ Salih Akdemir, *a.g.e.*, s. 184.

¹³⁴ I. Y. Krackovskiy, *a.g.e.*, s. 159.

Her ne kadar kökten farklı anlamlardaki farklı kelimeler türemiş olsa da onların kök anlamını kendi bünyelerinde barındırdıkları düşünülmektedir. Örneğin; *düşünmek* (Yeşaya 10:7) fiili bir düşünme eyleminin sonucudur, *saymak*, *itibara almak* (Ağıtlar 4:2) fiili bir kişiyi saymak ve hürmet etmek eyleminin göstergesidir; *ustaca dokunmuş şerit* (Mısır'dan Çıkış 39:5) ifadesi düşünme eyleminin verdiği bir sonucun göstergesidir. *Tasarı*, *plan*, *düzen*, *komple* (Yeremya 18:11) kelimeleri de aynı şekilde düşünme eyleminin sonucunda ortaya çıkan hareketleri ifade etmektedir. Böylece, “hsb” kökünün Tevrat'ta “düşünmek” anlamında kök anlamını kendi bünyesinde barındırdığını düşünebiliriz.

Tevrat ve İncil kitaplarından getirdiğimiz örnek ayetler sayesinde “hsb” kökünün *düşünmek* anlamında kök anlamına sahip olduğunu tespit ettik. Her iki kitap konseptinde *kalp*, doğrudan doğru veya mecazi anlamda düşünme organı olabilmektedir. Demek, Sami dini geleneğinde “hsb” kökü rasyonel bir eylemi doğuran, türev kelimelerin temel objesidir.

Bazı ilk dönem Arapça sözlüklerde “hsb” köküne verilen anlamları inceledik. Kökün kök anlamının fiil şeklinde *hesaplamak*, *saymak*, *addetmek*, isim şeklinde ise *hesap*, *sayı*, *zan* olduğunu tespit ettik. İncelediğimiz verilerde kökün muhtelif anlamları ile de karşılaştık. *Küçük ok*, *azab*, *tüyü ak* ve *kırmızı deve*, *ölüyü taşta gömmek* gibi anlamları ifade eden “hsb” kökünden farklı manâdaki kelimelerin türediğini belirledik. Tevrat sözlüklerinden farklı olarak, Arapça ilk dönem sözlüklerinde “hsb” kökünün doğrudan doğru “düşünmek” anlamına rastlamadık. Ancak *hesap*, *sayı*, *zan* düşünme eylemi ile örtüşen kelimelerdir. Ayrıca, Kur'ân ayetlerinde “hsb” kökü *düşünmek* anlamında da geçmektedir.

Hsb kökü Tevrat'ta toplam 257 defa, İncillerde 67 defa ve Kur'ân'da da 109 defa farklı kalıp ve siygalarda geçmektedir. “Hsb” kökü en çok Tevrat'ta kullanılmıştır. “Hsb” kökünün ağırlıklı olarak rasyonel düşünceye hitap eden bir mahiyetinin olduğunu söyleyebiliriz. Sonuç olarak diyebiliriz ki, “hsb” kökü Tevrat'ta, İncillerde ve Kur'ân'da birbirinden bağımsız farklı anlamlarda kullanılan kelimelerin objesi değil, aynı anlam bağlamı çerçevesinde birbirinden farklı türevleri içeren kavramların temel yapısıdır.

Kaynakça

Abdülbaki, Muhammed Fuad, *el Mu'cem'ül Müfrehes Li Elfâzi'l Kur'ân'il Kerim*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1984.

Adam, Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, 3. Baskı, Seba İlmî Araştırmalar Dizisi, Ankara 1977.

Akdemir, Salih, *Son Çağrı Kur'ân*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2004.

Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

Bagster and Sons Limited, Samuel, *The Septuagint Version of The Old Testament and Apocrypha*, W1 Harper and Brothers, New York 1794.

Barker, W. H., *Hebrew Lexicon, Molt Obedient Humble Servant*, Free-School, Carmarthen 1776.

Ben Chayim, Jacob, *The Old Testament In The Original Tongues*, Tiqwah under Linux, United Kingdom 2003.

Boadt, Lawrence, *Reading The Old Testament-An Introduction*, Second Edition, Published by Paulist Press, New York 2012.

Cevherî, İsmâil b. Hammad, *Tâcü'l-Lüğa ve Sîhâhü'l-Arabî*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1946.

Cogliano, Dan, *The King James Version of the Holy Bible*, Davince Tools, New York 2004.

Çörtü, Mustafa Meral, *Sarf-Nahiv Edatlar*, 14. Baskı, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2012.

Davidson, Julius Fuerst and Samuel, *A Hebrew and Chaldee Lexicon To The Old Testament*, Fifth Stereotype Edition, Edinburgh 1885.

ed-Dâmegâni, Ebu Abdullah El-Hüseyn b. Muhammed, *Kamusü'l-Kur'ân*, Darü'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut 1985.

El-Cevheri, İsmail b. Hammad, *es-Sîhah Tacü'l-Lüğa ve Sîhahu'l-Arabiyye*, (tah. Ahmed Abdulğafur Attar), 4. Baskı, Daru'l-İlmi li'l-Melayin, Beyrut 1990.

el-Ezherî, Abu Mansur Muhammed b. Ahmed, *Tehzibu'l-Lüğa*, ed-Daru'l-Misriyyeti li't-Te'lifi ve't-Tercümeti, Mısır 1964.

el-Ferâhidî, Ebu Abdurrahman el-Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, (tahkik İbrahîm es-Samraî), 1. Baskı, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1988.

el-Fîrûzâbâdî, *Kamus'ul Muhit*, Al-Resalah, Beyrut-Lübnan, 2005.

el-Hasan b. Düreyd, Ebi Bekir Muhammed b., *Cemheretü'l-Lüğa*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.

el-Mukarri Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *el-Misbâhu'l-Munîr*, Matbaatu Mustafa el-Babî, Mısır 1931.

el-Mutarrizî, Ebi'l Fattah Nasriddin, *el-Muğrib fi Tertibil Murib*, (nşr. Mahmûd Fâhûrî- Abdülhamîd Muhtâr), Halep 1979.

ez-Zebidî, Murtada, *Tacu'l Arus min Cevâhiru'l Kâmus*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Kuveyt 2004.

Feyerabend, Karl, *A Complete Hebrew English Pocket Dictionary To The Old Testament*, Langenschiedt, Third Edition, Berlin-Schöneberg, trsz.

Feyerabend, Karl, *A Complete Hebrew English Pocket Dictionary To The Old Testament*, Langenschiedt, Third Edition, Berlin-Schöneberg.

Firuzâbadî, Muhammed Yakub, *el-Kamusü'l-Muhit*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2005.

Fuerst, Julius, and Davidson, Samuel, *A Hebrew and Chaldee Lexicon To The Old Testament*, Fifth Stereotype Edition, Edinburgh 1885.

Gennaro, Chierchia, *Meaning and Grammar: An Introduction to Semantics*, MIT Press Cambridge, Mass 1990.

Gesenius, Heinrich Wilhelm Friedrich, *Hebrew and Chaldee Lexicon To The Old Testament*, U.S.A. 1996.

Gesenius, William, Robinson, Edward (Translated by), *Hebrew and English Lexicon of The Old Testament*, Clarendon Press, Oxford 1959.

Gesenius, William, Robinson, Edward, (Translated by), *Hebrew and English Lexicon of The Old Testament*, Clarendon Press, Oxford 1959.

Harman, Ömer Faruk, *Ahd-i Atîk*, DİA, I, İstanbul 2000.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed, *Lisanu'l-Arab*, Daru'l Beyrut, Beyrut 1955-1956.

İbn Zekeriyya, Abû'l-Hüseyin Ahmed b. Faris, *Mu'cemu Makayisü'l-Lüğa*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabiyyi, 1. Baskı, Lübnan 2001.

Jastrow, Marcus, *A Dictionary of The Targumim, The Talmud Babli and Yerushalmi, and The Midrashic Literature*, Ex Libris, New York 1903.

Karaman, Hayrettin, *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, 16. baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006.

Kitabı, Mukaddes, Şirketi, *Kutsal Kitap, Eski Ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*, 1. Basım, Ohan Matbaacılık, İstanbul 2001.

Krackovskij, I. J., *Koran*, MPO "Voloknor"-SP "Trekingtur", Moskva 1990.

L. Gardet, "Hisâb", *Encyclopaedia of Islam*, Second Edition, Edited by: P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs. Consulted online on 03 March 2017 http://dx.doi.org/10.1163/1573-3912_islam_COM_0291.

May, Herbert G., Bruce M. Metzger, *The Holy Bible Revised Standard Version Containing the Old and New Testaments*, Oxford University Press, New York 1962.

Saipova, Saida, *Rus Musteşrk İgnatij Julianovic Krackovskij'nin "en-Necm" İsimli Makalesi üzerine*, Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmî Dergisi, Oş 2015, s. 20-21.

Saipova, Saida, *Tevrat, İnciller ve Kur'ân'da H-S-B Kökünün Semantik Açıdan İncelenmesi*, SBE, Ankara 2017.

Scrivener, F. H. A., *The Parallel New Testament Greek and English*, Cambridge University Press, London 1882, s. 249.

Sîde, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail b., *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 2000.

Soysaldı, Mehmet, *Kur'ân'ı Anlama Metodolojisi*, Fecr Yay., Ankara 2001.

Torrey, Charles C., *The Commercial-Theological Terms in the Koran*, A Dissertation, Leyden-E. J. Brill 1892.

Tvveedale, Michaele, *Biblia Sacra Juxta Vulgatam Clementinam*, Editio Electronica, Londini 2006.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, Temel Neşriyat, İstanbul 2000.

Yüksel, Emrullah, "Hesap", *İslam Ansiklopedisi*, T.D.V. Yayınları, İstanbul 1998, XVII.

İnternet Kaynakçası

<http://biblehub.com/>.

<https://www.biblegateway.com/>

<http://www.dukhrana.com/>

<http://www.peshitta.org/>

<https://glosbe.com/>